

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за професор в област 3.1. (специалност книгознание; история на книгата; история на жените/половете)

обявен от Софийския университет (Катедра по библиотекознание, научна информатика и културна политика) в Държавен вестник, № 39 от 20. 05. 2011

автор на рецензията – проф. дфн Милена Кирова

На обявения конкурс за професор по история на книгата, история на жените/половете се е явил само един кандидат – доц. д-р Красимира Даскалова, редовен преподавател в същата катедра. Тя участва в конкурса с ръкопис на научен труд на тема „Жени, пол и модернизация в България, 1878 – 1944”. Трудът има обем 530 страници и е структуриран в седем основни глави заедно с Предговор и Заключение плюс голяма библиография на използваната литература. Към документите е приложено писмо от Издателството на СУ, което потвърждава предстоящата му публикация през 2012 г. Освен него кандидатурата е подкрепена от 35 научни публикации (статии и студии), написани след момента на хабилизация през 2000 г. – на български, английски, немски, руски, както и от съставителството и научната редакция на девет сборника с научни изследвания. Тези трудове сами по себе си са важни и приноси, но не успяват да представят напълно присъствието на доц. Красимира Даскалова в българското културно пространство днес, затова ще се опитам да започна с няколко обобщения.

Тръгвам оттам, че тя е сред пионерите на българката изследователска практика в две научни дисциплини – *история на книгата и четенето* (заедно с проф. Ани Гергова) и *история на жените и взаимоотношенията между половете*. В тях Красимира Даскалова работи активно от началото на 90-те години. Моите собствени наблюдения са свързани по-пряко с втората област, където тя е сред основателите на един модерен тип съпоставителни интердисциплинарни проучвания, напълно непознати у нас преди 1989 г. Трудно е да бъдат изброени всички посоки, в които доц. Даскалова разработва това поле: история на женските движения в България; методологически проблеми на историята на жените/половете; конструиране на „женски” идентичности в съвременната българска култура; репрезентация на жените в учебниците по история, и т.н. Най-

кратко ще бъде да потвърдя, че нейното име е емблематично за постиженията на българската хуманитаристика в изследователското пространство на вече очертаното научно поле. Макар че Красимира Даскалова далече не е само кабинетен изследовател; нейните научни трудове заемат само част от много по-широкия обхват на културното ѝ присъствие. Изследователската работа в този случай е сдвоена с активна обществена практика, с енергично и действено присъствие в публичното пространство като ръководител на множество проекти, председател на *Българската асоциация на университетските жени* и президент на *Международната федерация за изследвания по история на жените и половете*, като съставител и редактор на множество сборници, като университетски преподавател по дисциплини, които за пръв път се появяват в България...

С поглед върху двете десетилетия от творческия път на Красимира Даскалова бих искала непременно да посоча някои качества, които са много характерни за нея: концептуалната и методологическа последователност в нейното развитие като учен и обществено ангажиран човек; смелостта за категорично заявяване на научната и личната позиция; усещането за посветеност във всяко започнато дело. Няма случайни трудове, няма случайни стъпки в нейното научно развитие; всяко ново усилие, всеки нов труд се наслаждат към нещо вече започнато, допълват го и го доразвиват. И още нещо много важно бих искала да добавя. Красимира Даскалова е сред българските специалисти, максимално отдалечени от представата за доморасъл учен, за изследовател, затворен в тясната черупка на една провинциална (дори ако я наречем национална) традиция. Теоретическата и методологическата рамка на нейния изследователски опит е изградена върху основата на задълбочена професионална информираност в полето на няколко науки, развивани от десетилетия в западното хуманитарно поле. Доц. Даскалова познава много добре световните съвременни постижения в своята област, прилага модерна теория и методология към опознаването на историческите процеси в българската култура; тя неслучайно е сред малкото ни изследователи, които се вписани чрез своята активност в европейските усилия и достижения днес. За да се достигне до това заключение би бил достатъчен дори само един бегъл поглед към нейната творческа биография и към листа на нейните публикации на чужди езици.

Освен теоретико-методологическата рамка, за която вече говорих, трябва да спомена още нещо, което е важно, особено в контекста на родната ни социалноисторическа практика. Професионално възпитан историк, Красимира Даскалова никога не си позволява да изказва ефектни съждения, да строи високи методологически кули, без да си е осигурила здравата и сигурна основа на историческите факти, на документираната истина за явленията, които интерпретира. Тя е търпелив и внимателен

изследвач на историческите процеси; нейните заключения и обобщения винаги са предхождани от много труд по издирването, обобщаването и типологизирането на обширен документален материал.

В потвърждение и като още един пример за всичко, което казах дотук, ще посоча някои от най-характерните черти на основния научен труд, представен на този конкурс.

На първо място, той е изграден на много широка и стабилна документална основа. Използван е голям брой източници: архивни материали от фондовете на НБКМ „Кирил и Методий“; Централният исторически архив и Централният партиен архив; отделни архиви в различни градове на страната; за целите на изследването е претърсен внимателно женският периодичен печат, особено през периода между двете световни войни. И докато самите източници изглеждат по-скоро традиционни, необичайното в тяхната употреба идва от вслушването в маргиналните им „женски“ полета, там където досега са работили малко наши изследователи. Трудът на Красимира Даскалова иновационно извежда на преден план „техните собствени гласове“, или женският публичен дискурс от периода на българската историческа модернизация. Много често той влиза в противоречие (или направо подрива) официализираната гледна точка за историческите събития. И в това се крие едно от най-големите достойнства на представения труд: в методологическо и интерпретативно отношение той представлява алтернатива на една голяма част от българската историографска традиция, склерозирала във възпроизвеждането на едни и същи „големи“ възгледи.

Друг историографски принос на представения труд според мен представлява приложената от него *методология на дългосрочния период* – възможността да се правят наблюдения и обобщения върху сравнително дълъг период от време, което дава възможност на историческите процеси да се развият и избистрят с по-висока степен на определеност. На пръв поглед този подход крие сериозни (и доста типични за практиката на българските историци от недалечното минало) опасности: създаването на големи национални разкази, които задоволяват преди всичко романтичните потребности на един народ; подмяната на историографския с легендарно-историческия дискурс. В нашия случай обаче тази опасност е балансирана от „маргиналната“ позиция на изследваните събития и на историческия субект. Към това би трябвало да добавим и проверената, отработена теоретическа и методологическа рамка, или тъй наречената *холистична социална история*, тръгваща от френската школа *Анали* и разработена от множество авторитетни съвременни историци и културолози. И макар че самата авторка твърди: „Разбира се, не може да се очаква, че моят пръв опит в това отношение е изчерпателен... Той е само едно скромно начало, което иска да подсказва възможните перспективи...“, нейното изследване има пионерски принос към развитието

на една едва започната история на половете и между половите отношения в България.

Именно в тази история въвежда Първа глава – „История на жените и половете”. Тя запознава читателя с миналото на цялата дисциплина *women's/gender studies*, откроява приноса на водещи учени, изследва употребата на важни понятия и заема категорична позиция в дебата по необходимостта от такъв вид изследвания.

Втора глава – „Конструиране на половите идентичности в устната и книжовната традиция” вече встъпва изцяло в контекста на българската култура. Тя представя накратко някои сексистки елементи на патриархалната култура, обичайно възприемани като „житейска мъдрост” и „колективен опит”. Тази посока е колкото интересна, толкова и малко развита в българската хуманитарна и социалноисторическа практика, затова би било много полезно и продуктивно нейното по-нататъшно развитие и аналитично детайлизиране както от Красимира Даскалова, така и от други наши изследователи. От много голяма полза (за литературната история и за културологията например) би бил и по-конкретният анализ на есенциалистски-сексистките парафилософски и парапсихологически възгледи, които богато информират производството на българска култура (включително в тази ѝ част, която обозначаваме като класика) през периода 1878 – 1944 година. Тук бих предложила на доц. Даскалова да включи към обекта на своите наблюдения и народопсихологическите писания на Антон Страшимиров, които предлагат типични примери за мислене в разглежданата посока.

Няма да се спирам на всички глави от предложения труд, само ще открия сред своите наблюдения отделни моменти, които ми се струват важни по една или друга причина.

Към Шеста глава – „Жени, пол и професионален живот в „Нова България” е приложен един самостоятелно обособен портрет на София Юркова. Въпреки интересната информация, която съдържа, той е структурно неадекватен на целия труд и навярно би изглеждал по-добре като самостоятелно публикувана студия.

Особено внимание бих искала да отделя на Седма глава – „Сексуалност и проституция”. Нейната тематика продължава да бъде актуална за българското общество в началото на двадесет и първи век; в същото време трябва да кажем, че историята на проституцията в България е почти напълно занемарена от много десетилетия. Приносът на Красимира Даскалова в тази глава е както историографски, основан върху проучването на богат фактологически материал от времето след Освобождението до Втората световна война, така и методологически, защото въвежда неслучената до този момент гледна точка на жените-изследователки. Сред много малкото примери за такава позиция са изследването на правистката Вера Златарева от 30-те години и трудът на

Олга Тодорова (макар че той не е фокусиран върху българските, а обхваща всички османски земи), появил се в самия край на 20 век. Приносът на Шеста глава може да бъде наречен и политически, тъй като тя заема позиция в социалния дебат за и против съществуването на проституцията като легална професия. Тази позиция – както става винаги в случаите, когато към политиката се подходи с методологията и методиката на едно научно изследване – отбягва отговора в категории на лесното да-не отношение и се опитва да представи проблема от всичките му възможни страни. Тук виждаме една различна Красимира Даскалова. Сега тя отново симпатизира на (но в същото време се разграничава от) традиционния радикализъм на феминисткото мнение, защото той вече „не стига, за да се предложи едно обяснение, което да задоволи предизвикателните интелектуални питання”. Като всеки сериозен историк доц. Даскалова пренебрегва лесния, идеологически предпоставен отговор и вместо това изгражда детайлизирана панорама на „българските дебати и реалии, свързани с проституцията в един сравнително дълъг период от няколко десетилетия”, като се старее да бъде чувствителна към мястото и значимостта на различните гледни точки в него.

Много интересна е и последната част на работата, за съжаление твърде кратка в опита си да представлява не подробно социалноисторическо изследване, а „вместо заключение” към предходните седем глави: „Държавният феминизъм на държавния социализъм: *Contradictio in Terminis*?!”. Тя се оттласква от един актуален феминистичен дебат и от едно конкретно изследване на известната румънска социоложка Михаела Миройу, в което държавният социализъм е представен като абсолютен антоним на перспективата за еманципация на жената. Като човек, който е живял три десетилетия в тази епоха, напълно споделям сложната и амбивалентна в оценъчно отношение позиция на доц. Даскалова. Ситуацията в българското общество от последните двадесетина години е най-доброто доказателство, което може да бъде намерено в подкрепа на тази амбивалентност в положението на жените. С разрухата на социалистическите ценности (дори ако ги наречем държавно-тоталитарни) в страната ни се възвърнаха (не на последно място през масовата култура) някои от най-антиеманципаторските стереотипи в поведението на (и в отношението към) българските жени. Горещо бих препоръчала на доц. Даскалова да продължи да се занимава с очертаната в тази глава тематика, за да я превърне в свой дългосрочен и продуктивен проект.

Ще приключа наблюденията си върху представения труд „Жени, пол и модернизация в България” със заключението, че той представлява актуално, фактологично обосновано, интрепретативно приносно модерно изследване в областта на социалните науки. Бих добавила обаче препоръката за още една редакция преди окончателното му публикуване. Тя ще даде възможност да се избегнат някои дребни фактологични грешки,

както например в изречението „В други от факултетите на Софийския университет – Класически и нови филологии, Българска литература, Теория на литературата, Културология, Библиотечно-информационни науки и пр...” (Първа глава, с. 48) и да се облекчи текстът от някои излишни чуждици като упорито употребяваните думи *контестирам* и *контестиран*.

Връщам се отново назад, към основните изисквания на всеки конкурс за придобиване на научното звание *професор* и към начина, по който кандидатурата на доц. Даскалова му отговаря. Със своята дългогодишна и разнообразна преподавателска практика, с научните изследвания, които е публикувала (или представила за публикация), с цялостното си присъствие в българското и в европейското културно пространство, с влиянието, което е оказала върху развитието и мисленето на други учени у нас и в чужбина доц. д-р Красимира Даскалова напълно заслужено може да придобие званието *професор на Софийския университет*.